

Selectie naoorlogse architectuur en stedenbouw

Afdeling Erfgoed (januari 2016)

Inventarisatie en selectieproces

In de Erfgoedagenda (vastgesteld april 2013) is een inventarisatie van naoorlogs erfgoed aangekondigd in 2014-2015. In 2014 is vanuit de Raad aangedrongen op de bescherming van het naoorlogse erfgoed. In 2014 – 2015 is door de afdeling Erfgoed in samenwerking met diverse erfgoedorganisaties in Utrecht een inventarisatie gemaakt van beeldbepalende gebouwen, ensembles en objecten binnen de gemeente Utrecht (inclusief Vleuten-De Meern). Hierbij is gebruik gemaakt van alle reeds uitgevoerde inventarisaties van de afgelopen jaren (tien naoorlogse wijken, kerken, scholen, kantoorgebouwen, industrieel erfgoed, militair erfgoed, winkelpuien) om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen. Tevens is op locatie gekeken. Op basis van deze groslijst is in een aantal sessies met betrokken organisaties (Oud Utrecht, USINE, Heemschut en het Cuypersgenootschap) een selectie gemaakt van die gebouwen, complexen en objecten (beschermd én onbeschermd) die als kenmerkend kunnen gelden voor de periode. Vervolgens is door de afdeling Erfgoed een selectie gemaakt van die voorbeelden die daadwerkelijk beschermenswaardig zijn.¹ De monumentenverordening (Utrecht 2010) definieert onder een monument (artikel 1b): ‘zaak die van algemeen belang is wegens zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap, ecologische of cultuurhistorische waarde’. Concreet betekent het dat gebouwen en ensembles beoordeeld worden op hun architectuurhistorische waarde, stedenbouwkundige waarde, historische waarde en typologische waarde, waarbij ook zeldzaamheid en gaafheid meegewogen worden. De eigenheid van de naoorlogse ontwikkelingen in ons land maken dat de stedenbouwkundige opzet, nieuwe bouwtechnieken, ontwikkelingen in de opvattingen over het wonen, de groei van de mobiliteit en daarmee samenhangende infrastructurele werken meer dan bij de vooroorlogse stedenbouw en bouwkunst een rol spelen en dus onderdeel uitmaken van de waardering.

Procedure aanwijzing gemeentelijke monumenten

B&W is bevoegd om gemeentelijke monumenten aan te wijzen. Het college komt daartoe eerst met een ‘voornemen tot aanwijzing’. Met dit besluit tot voornemen tot aanwijzing als gemeentelijk monument start de formele aanwijzingsprocedure. Dit voornemen wordt schriftelijk toegezonden aan iedere eigenaar. Indien gewenst krijgen eigenaren de gelegenheid een gesprek aan te gaan met de afdeling Erfgoed waarbij informatie wordt uitgewisseld en een toelichting wordt gegeven op de selectie en de consequenties van de aanwijzing. Eigenaren hebben het recht om hun bezwaren schriftelijk of – indien gewenst – mondeling in een hoorzitting (met verslaglegging) kenbaar te maken. Het voorstel wordt mét de ingediende bezwaren of kanttekeningen voorgelegd aan de Commissie Welstand & Monumenten. Bij de openbare vergadering van de Commissie Welstand & Monumenten kunnen eigenaren indien gewenst nogmaals inspreken. Het College zal vervolgens in het kader van de aanwijzingsprocedure de belangen afwegen en komt daarna met een definitief aanwijzingsbesluit. Vervolgens staat het de eigenaren open om bezwaar tegen het besluit aan te tekenen.

Mate van bescherming

Zoals bij de aanwijzing van het industrieel erfgoed (2014) reeds is gedaan, wordt ook bij het naoorlogs erfgoed voorgesteld om de omvang van de bescherming pragmatisch toe te passen. Bouwdelen die niet van waarde zijn, worden van bescherming uitgesloten. Ook zal bij een aantal grote woningbouwcomplexen de bescherming vooral gericht zijn op het architectuurbeeld en niet op het interieur, overigens altijd na overleg met de eigenaren. Voor alle gebouwen, complexen en objecten geldt dat de bestaande situatie uitgangspunt is en alleen de nog aanwezige monumentale waarden worden meegenomen in de redengevende beschrijving. Latere wijzigingen vallen niet onder de bescherming en het verplicht terugbrengen van originele detaillering is dan ook niet aan de orde, tenzij een eigenaar dat zelf wenst. De redengevende beschrijving kan op verzoek van de eigenaar in overleg worden getoetst op duidelijkheid en juistheid.

¹ De selectie van naoorlogse scholen en parken volgen een eigen traject.

Restauratiefonds

Eigenaren verkrijgen met de aanwijzing de mogelijkheid om bij restauraties een aanvraag te doen voor het URF. Dit Utrechts Restauratie Fonds is een revolving fund waarbij het geld via een laagrentende lening uiteindelijk weer bij de gemeente terugkomt.

Een korte geschiedenis van naoorlogs Utrecht.

Het naoorlogse erfgoed (1940-1970) staat al weer enige tijd in de belangstelling. Het gaat om een periode die een groot deel van Nederland – en dus ook Utrecht – heeft vormgegeven en waar veel mensen nog dagelijks mee te maken hebben. Dat is te danken aan de ongekennde energie waarmee ons land na 1945 niet alleen werd opgebouwd, maar ook groeide en moderniseerde. Bestuurders, stedenbouwkundigen, (landschaps)architecten, kunstenaars, volkshuisvesters, ondernemers en vele anderen werkten samen aan een samenleving, die ruimte zou moeten bieden aan iedere Nederlander, ongeacht sociale status, leeftijd of levensopvatting. Utrecht groeide in die periode van 190.000 naar 280.000 inwoners en het grondgebied werd met de grenswijziging van 1954 verdubbeld. Utrecht transformeerde in die tijd van grote provinciestad tot de vierde stad van Nederland.

Ook na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog vonden er in Nederland nog bouwactiviteiten plaats, zoals in Utrecht bijvoorbeeld te zien is aan de voltooiing van de stadsschouwburg op het Lucas Bolwerk, de aanleg van het verkeersplein de Berekuil en de bouw van het hoofdkantoor van de R.K. Vakbond aan de Oudenoord. Ook werd er nog aan stedenbouwkundige plannen getekend voor bijvoorbeeld Pijsweerd en de Kromme Rijn. Maar in 1942 werd op last van de Duitse bezetter een algehele bouwstop ingevoerd zodat alle grondstoffen, materiaal en arbeid naar die bedrijfstakken konden gaan die een direct aandeel leverden aan oorlogsindustrie.

Na de Tweede Wereldoorlog lag de allereerste opgave vooral in het herstel van de oorlogsschade, waaronder veel vernielde infrastructuur en het weer op stoom krijgen van de landbouw en de industrie. Herstel van de economie was van groot belang en de Marshallhulp die Nederland tussen 1948-1952 ontving, heeft daaraan een belangrijke bijdrage geleverd. Tegelijkertijd moest het hoofd geboden worden aan de groeiende woningnood, want de woningbouw had vijf jaar zo goed als stil gelegen, tevens waren in sommige steden veel woningen vernield of zwaar beschadigd door oorlogshandelingen.

Vanwege de enorme opgave die er lag, werd de wederopbouw streng vanuit de centrale overheid geregeld door het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw. De materiaal schaarste dwong de overheid om streng toe te zien op de omvang van de nieuwbouw en daarom werden de toegestane hoeveelheid nieuw te bouwen woningen – de contingenten – afhankelijk gemaakt van de omvang van de oorlogsschade in een gemeente. De voor de oorlog al gestarte experimenten in de systeembouw werden nu met voortvarendheid ter hand genomen en na het in eerste instantie importeren van bouwsystemen uit Engeland (zoals het Airey-systeem), nam een aantal grote Nederlandse aannemers het voortouw, zoals de N.V. Bredero's Bouwbedrijf en de Intervam in Utrecht. Utrecht had – gelukkig – betrekkelijk weinig oorlogsschade. Vanwege die geringe oorlogsschade kreeg Utrecht aanvankelijk beperkte hoeveelheden nieuwbouw toegewezen. Tegelijkertijd nam de woningnood in de stad steeds nijpender vormen aan. Alleen al tussen juni 1945 en oktober 1947 steeg het aantal woningzoekende gezinnen van 3000 naar 6000. Vanaf 1948 nam de grootte van de toegestane contingenten gelukkig aanzienlijk toe, waarbij de toepassing van de eerste bouwsystemen beloond werd met 25% extra bouwvolume.

In eerste instantie bouwde Utrecht de nieuwe woningen binnen de bestaande gemeentegrenzen, zoals in Pijsweerd, de Halve Maan en Kromme Rijn. Buurgemeenten als Zuilen, Vleuten en Oudenrijn waren sinds 1948 bezig met een eigen (bescheiden) bouwprogramma. Met de langverwachte grenswijzigingen van 1954 kon Utrecht eindelijk voldoen aan de enorme woningbehoefte met de bouw van wijken als Hoograven, Kanaleneiland, Overvecht en Tuindorp-Oost. Met die grenswijzigingen werden delen van Jutphaas, Maartensdijk, Oudenrijn en Zuilen bij Utrecht gevoegd en werd de nieuwe gemeente Vleuten-De Meern gevormd.

In 1965 werd het tijdperk van de wederopbouw in Nederland formeel afgesloten met de nieuwe wet op de Ruimtelijke Ordening. Het Ministerie van Wederopbouw werd opgeheven en het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening zag het licht. De concrete afronding van de naoorlogse wijken vond nog plaats tot ongeveer 1970.

Een nieuwe stedenbouw met herkenbare buurten

De naoorlogse stedenbouw was geheel anders van opzet dan die van de negentiende - en begin twintigste eeuw. Niet langer domineerden de gesloten bouwblokken, maar was er nadrukkelijk sprake van een 'open stedenbouw' met een opzet in losse strokenbouw. Deze open stedenbouw werd vanaf 1948 steeds vaker gecombineerd met gestapelde bouw (flats) wat als groot voordeel had dat het maaiveld ruim ingericht kon worden met de straten, pleinen, speelplekken en openbaar groen. Binnen deze stedenbouwkundige opzet werd gekozen voor het principe van de buurteenheid. Dit betekende dat wijken werden ontworpen met afzonderlijke buurten van een paar honderd woningen, bedoeld voor mensen in de verschillende fasen van hun leven. Dergelijke gevarieerde buurteenheden werden essentieel geacht voor een goede sociale samenhang en daarmee voor een prettig functionerende samenleving. Niet het inkomen bepaalde de buurt, maar de levensfase waarin men verkeerde. En bij het wijzigen van de gezinsomstandigheden zou men binnen de buurt een andere (bijpassende) woning kunnen vinden. De plattegrond van de woning werd steeds belangrijker: zonlicht, ruimte, flexibiliteit van de indeling (schuifwanden e.d.) en wooncomfort voor alle sociale klassen golden als uitgangspunt.

De stedenbouwkundige opzet van deze buurteenheden werd vanaf 1954 in Utrecht gekenmerkt door het principe van de 'stempel'. De stempel was een repeteerbare buurteenheid opgebouwd uit hoog- en laagbouw en met gezamenlijke openbare ruimte en werd in de nieuwe wijk Hoograven voor het eerst toegepast. Op buurtniveau kregen de bewoners voorzieningen die noodzakelijk waren voor het dagelijks functioneren. Vlakbij de woning waren er speelplekken voor de kinderen, lagere scholen en buurtwinkels, gezondheids- en buurtcentra. Alles was op loopafstand. Op het niveau van de wijk en de stad kwamen vervolgens voorzieningen als openbare gebouwen, hoger onderwijs, ziekenhuizen en – in de nog sterk verzuilde samenleving – kerken voor elke gezindte. Ook verschenen de eerste grootschalige winkelconcentraties ('het winkelcentrum') op wijkniveau.

Economische bloei

Wederopbouw en 'herrijzend Nederland' manifesteerde zich niet alleen in nieuwe woonwijken, maar net zo nadrukkelijk in de bouw van nieuwe kantoorgebouwen voor de groeiende dienstensector en in de bouw van nieuwe en de uitbreiding van bestaande fabriekscomplexen. Een belangrijke stimulans daarbij was de Marshallhulp. Zo ontvingen in Utrecht bedrijven als Bredero en de Lubro deze steun en konden zo nieuwe machines aanschaffen en hun productiecapaciteit uitbreiden. Een bedrijf als Werkspoor profiteerde op zijn beurt van de enorme opgave voor herstel van bruggen en spoorwegen. De Steenkolen Handelsvereniging begaf zich met veel succes op de groeiende wereldmarkt van de energie en het nieuwe hoofdkantoor aan de Mariaplaats straalde dit succes zelfverzekerd uit. Het groeiende autoverkeer ging een steeds grotere rol spelen en verkeersmaatregelen stonden in die naoorlogse jaren overal hoog op de gemeentelijke agenda's. Al deze ontwikkelingen hadden ook invloed op de bestaande binnensteden, waar bewoners wegtrokken naar de nieuwe wijken en steeds vaker oude gebouwen vervangen werden door nieuwe kantoren. De als noodzakelijk geachte verkeersdoorbraken werden gecombineerd met grootschaliger gebouwen met een stedelijke functie, zoals banken en kantoren. De bouw in 1961 van de Neudeflat mag exemplarisch beschouwd worden voor deze toen nog algemeen geaccepteerde ontwikkeling. Een ander voorbeeld in Utrecht is de ontwikkeling in de jaren vijftig van de Jacobsstraat en Oudenoord tot kantorenboulevard.

Architectuur en kunst

De architectuur in de eerste naoorlogse bouwperiode had een herkenbare stijl, die nog sterk geïnspireerd was door de traditionele baksteenarchitectuur. De baksteen werd steeds vaker gecombineerd met beton, soms in de draagconstructie, maar ook vaak als zichtbare elementen. Deze karakteristieke architectuur is vooral bij kerken, openbare gebouwen en in sommige wijken (Halve Maan) goed herkenbaar. Maar in de jaren zestig kwam steeds meer het primaat te liggen bij de architectuur van het 'Nieuwe Bouwen' gericht op industriële bouw met prefab onderdelen en een luchtiger bouwwijze met veel glas. Ook de voortschrijdende techniek bood meer mogelijkheden, niet alleen in de woningbouw, maar ook bij de bouw van allerlei bedrijven en nutsgebouwen. Met name de introductie van betonnen schaaldaken en het voorgespannen beton droeg bij aan de mogelijkheid tot grotere overspanningen en goede lichtinval. Nieuwe technieken en materialen werden eveneens toegepast voor de eerste moderne vormen van thermische en akoestische isolatie (dubbelglas werd al in de jaren vijftig toegepast). Van overheidswege werd de toepassing van kunst sterk gestimuleerd, juist omdat men aan kunst en de kunstenaar een opvoedende en samenbindende rol toekende. Utrecht liep zelfs landelijk voorop met het in 1948 opgerichte Fonds Stadsverfraaiing. Vanaf 1954 werd een landelijke percentageregeling ingevoerd, waarbij scholen en openbare gebouwen aangekleed werden met kunst.

Recreatie en groen

Vanaf de jaren vijftig kreeg de Nederlander steeds meer vrije tijd. In 1961 werd de vijfdaagse werkweek ingevoerd en in diezelfde periode werd ook het recht op vakantie wettelijk vastgelegd, inclusief een vakantietoeslag. Door de toenemende welvaart en het groeiende autobezit werden weekendtripjes en vakanties voor grote groepen mensen mogelijk. Dankzij de stijgende lonen en de steeds meer beschikbaar komende luxe goederen kondigden ook de eerste contouren van de consumptiemaatschappij zich aan. Nieuwe winkels en winkelcentra verrezen, niet alleen in de binnenstad, maar ook in de wijken. In Overvecht durfden grote winkelketens als C&A en Kreymborch het aan om ook buiten de binnenstad filialen te openen. Van een andere orde was de toegankelijkheid van recreatiemogelijkheden bij de woning. In de naoorlogse stedenbouw werd veel waarde gehecht en dus ruimte geboden aan het openbaar groen. In alle naoorlogse woonwijken werden parken aangelegd. Die parken kregen al direct meer voorzieningen dan het gebruikelijke pierenbadje en het klimrek. In de wijken Kanaleneiland en Overvecht werden uitgebreide programma's in het groen opgenomen, zoals een kinderboerderij, bouwspeeltuinen, sportvoorzieningen en proeftuinen voor tuinliefhebbers.

Integraliteit

De modernisering ging in alle onderdelen van de samenleving hand in hand met visie op hoe de samenleving goed zou kunnen functioneren. Exemplarisch waren bijvoorbeeld de ontwikkelingen in het lager onderwijs waar persoonlijkheidsontwikkeling en gelijke kansen voor alle kinderen speerpunten werden en de bijbehorende nieuwe scholen met lichte, ruimte klaslokalen en nadrukkelijk aanwezige gemeenschapsruimten. In Utrecht ging de scholenbouwopgave gepaard met een grote inzet van toegepaste kunst in de gebouwen. Integraliteit kwam ook tot uiting in de samenwerking van alle gemeentelijke diensten bij de ontwikkeling van de nieuwe wijken, omdat een integrale visie op zowel het wonen, de voorzieningen, de openbare ruimte als het verkeer essentieel werd beschouwd voor het goed functioneren van de samenleving. Bij wijken als Kanaleneiland en Overvecht betekende het dat in teams werd samengewerkt, waarbij alle schaalniveaus van de stedenbouw tot en met het ontwerp van de lantaarnpalen aan de orde kwamen.

De actuele stand van zaken

Er is sinds het einde van de wederopbouwperiode (ca 1970) bijna een halve eeuw voorbijgegaan. Veranderende opvattingen, levensstijlen en bevolkingssamenstelling hebben hun invloed doen gelden, zeker ook in de naoorlogse wijken. De veranderende samenleving betekende de opkomst van andere leefstijlen en de komst van nieuwe groepen op de woningmarkt, het traditionele gezin was niet langer de standaard. Een groeiende concentratie van sociaal-maatschappelijk kwetsbare bewoners in de naoorlogse wijken zorgden voor het negatieve imago van achterstandswijken. Een vergelijkbaar veranderingsproces vond al sinds de jaren tachtig plaats in de sectoren van industrie, handel en dienstverlening. Door de toenemende globalisering, fusies en concurrentie van lage lonen landen verdwenen voorheen bloeiende industrie en bedrijvigheid en vaak ook de bijbehorende gebouwen. De ontkerkelijking zorgde voor grootschalige sloop van kerkgebouwen al vanaf het midden van de jaren zeventig. Voor de naoorlogse wijken werd aanvankelijk vooral sloop en nieuwbouw ten behoeve van de woningdifferentiatie als oplossing ingezet. Tegelijkertijd klonken ook al de eerste geluiden dat met de grootschalige sloop niet alleen een grote voorraad betaalbare huurwoningen zou verdwijnen, maar – vanuit erfgoed perspectief – ook een belangrijke periode uit de karakteristieke en typisch Nederlandse naoorlogse stedenbouw en architectuur. Maar veranderingen zijn van alle tijden en elke periode in de stedelijke geschiedenis kent een cyclus van bloei, neergang en herwaardering. Voor het naoorlogse erfgoed is de herwaardering sinds de jaren negentig langzaam maar zeker op gang gekomen, te beginnen met de oprichting van de Stichting van Na de Oorlog (1992). Middels lezingen, publicaties en rondleidingen – ook in Utrecht door de afdeling Erfgoed in samenwerking met Aorta en/ of met wijkverenigingen – is sindsdien gewerkt aan de bewustwording van de waarde van deze periode niet alleen bij de professionals, maar ook bij een breed publiek. In Utrecht zijn cultuurhistorische analyses gemaakt van alle tien naoorlogse wijken, er zijn inventarisaties van naoorlogse kantoorgebouwen, kerken en scholen gemaakt (de laatste in 2007 vergezeld van een publicatie, tentoonstelling en lezingen). Een selectie van naoorlogse kerken en industrieel erfgoed is door B&W als gemeentelijk monument aangewezen. Landelijk kwam de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed met een Top 100 van wederopbouwmonumenten en dertig wederopbouwgebieden van bijzondere waarde, waarvan één ook in Utrecht (de Halve Maan). In veel gemeenten zijn de laatste jaren naoorlogse gebouwen op de monumentenlijst gezet. In 2014 heeft de Utrechtse raad aan B&W verzocht om ook over te gaan tot inventarisatie en bescherming van bijzonder naoorlogs erfgoed. Deze selectie is daar het gevolg van.

Een groot deel van de Nederlandse – en Utrechtse – bevolking is opgegroeid in een naoorlogse wijk of woont er nu, het betreft immers een groot percentage van de stedelijke omgeving (zie groeikaartjes). Hetzelfde geldt voor de bedrijven en kantoren, de kerken en de schoolgebouwen waar werd gewerkt, gekerkt en onderwijs genoten. Voor veel inwoners is het een onderdeel van hun eigen geschiedenis en/ of directe omgeving en het verdwijnen van bijvoorbeeld schoolgebouwen en kerken uit deze periode gaat mensen dan ook vaak aan het hart. Het zijn daarbij vaak identiteitsdragers in een wijk die bewust is opgezet met en rond deze gebouwen. Naast de bescherming van een selectie van gebouwen en complexen is het delen van de verhalen over deze periode, gebouwen en complexen met de bewoners evenzeer van groot belang. In het kader van de aanwijzing van naoorlogse erfgoed is door architectuurcentrum Aorta samen met de afdeling Erfgoed en het Cuypersgenootschap een programma opgesteld om bewoners in de wijken en in de stad te betrekken bij de geschiedenis en de waardering van hun eigen ‘naoorlogse’ omgeving. Want erfgoed is niet alleen te vinden in de historische binnenstad of bijvoorbeeld in de omgeving van het monumentale Wilhelminapark, maar kan ook ‘gewoon’ om de hoek liggen.

1940

1960

1980

Hierna volgt een overzicht van de selectie van te beschermen gebouwen, complexen en objecten uit de periode 1940-1970.

De volgorde die aangehouden wordt is per wijk en vervolgens ook per categorie zoals woningtypologie, handel en dienstverlening, bedrijvigheid, infrastructuur en herdenken. Telkens wordt een korte introductie op de wijk/ het thema gevolgd door de voorgestelde complexen en objecten. Per complex/ object is aangegeven wie de eigenaar is en eventueel nadere bijzonderheden over de bescherming.

Gebouwen in de wijk Kromme Rijn (begrenzing: Tamboersdijk, Koningsweg, Oosterspoorlijn, Rubenslaan)

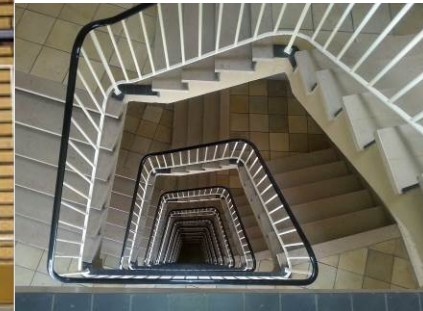
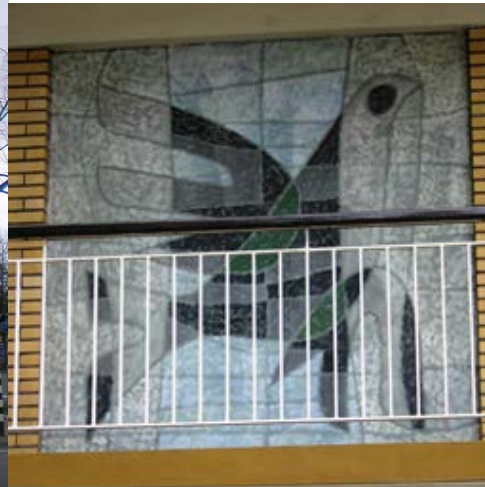
De wijk Kromme Rijn is gelegen tussen de Koningsweg en de Rubenslaan en dateert uit 1954- 1956 (de eerste planvorming dateert uit de jaren dertig). Het hart van de wijk wordt gevormd door het park rondom de Kromme Rijn. Alle bebouwing is met opzet zo gepositioneerd dat er altijd zicht is op het park. In de wijk zijn woningtypen aanwezig voor elke levensfase en sociale klasse: er zijn appartementengebouwen voor zowel sociale huur als middenstand, er zijn luxe villa's en eengezinswoningen, duplexwoningen voor kleine huishoudens en bejaardenwoningen. Tevens zijn er voorzieningen zoals winkels (nu een grotendeels leegstaande winkelstrip) en scholen (Kohnstammschool). Veel gebouwen zijn ontworpen door Utrechtse architecten, vaak in opdracht van particuliere opdrachtgevers, maar ook in opdracht van de gemeente. Er is veel toegepaste kunst, zowel op woongebouwen als bij de scholen. De stedenbouwkundige opzet is in 2015 nog grotendeels gaaf.

Voor de selectie is gekozen voor een aantal architectonisch zeer bijzondere gebouwen in de wijk.

de wijk kromme Rijn (stedenbouwkundige analyse, 2006)

Stadionlaan 1-85, Adriaen van Ostadelaan 124-126: de Stadionflat
Architect P.J. Koster, 1955-56.

Deze luxe woonflat is de eerste tienhoogflat in Utrecht en wordt neergezet als *landmark* bij het stadion en de toegang tot de wijk. Aan de gevel zit over alle verdiepingen een kunstwerk van Jan Boon. De flat is grotendeels nog in originele staat, inclusief het monumentale trappenhuis en de portierswoning.

Eigendom: VVE.

Villa's

Aan de Krommerijn staat een reeks van tien villa's ontworpen voor particuliere opdrachtgevers door vooral Utrechtse architecten. Er zijn geen twee villa's identiek, vaak is er kunst toegepast aan de gevel. De woningen zijn georiënteerd op het park en hebben grote transparante gevels aan de parkzijde, terwijl de meer gesloten kant aan de Breitner- en Israëlslaan gelegen is. Aan die zijde heeft elke woning een mee-ontworpen garage. Vier van deze woonhuizen zijn geselecteerd voor bescherming.

Twee woonhuizen zijn ontworpen door Gerrit Rietveld, 1958-1960.

Breitnerlaan 9 (rechts) is ontworpen voor de familie Muus. Het is gebouwd door Bouwbedrijf Wildschut B.V.

Breitnerlaan 11 (links) is ontworpen voor de familie Theissing, een werknemer van Bredero's Bouwbedrijf. Er is o.a. gewerkt met B2-blokken.

Particuliere eigenaren.

Breitnerlaan 7 (links), woonhuis met garage gebouwd voor H. Bruna, architect ir. Fulco ten Houte de Lange

Breitnerlaan 1,1¹, 2 woonhuizen voor prof. J. Brandt, architect P. Bloemsma. Naast bijzondere architectuur, ook bijzonder in opzet als villa met een boven- en benedenwoning.

Particuliere eigenaren.

Appartementen Adriaen van Ostadelaan 155-169 / Israëlslaan 2-16
Architecten A.P. Koster en A. van Overhagen, 1953

Dit ensemble van twee flatgebouwen valt niet alleen op door de prominente ligging, maar vooral ook door het opvallende materiaalgebruik en de bijzondere decoraties. De balkons zijn gedecoreerd met de tekens van de dierenriem, de toegangen op de begane grond hebben bronzen puin. De flats zijn ontworpen met een 'scherfvrije' kelder (in verband met de Koude Oorlog). De beeldbepalende schoorsteen van het voormalige stookhuis (verwarming) is ook nog steeds aanwezig.

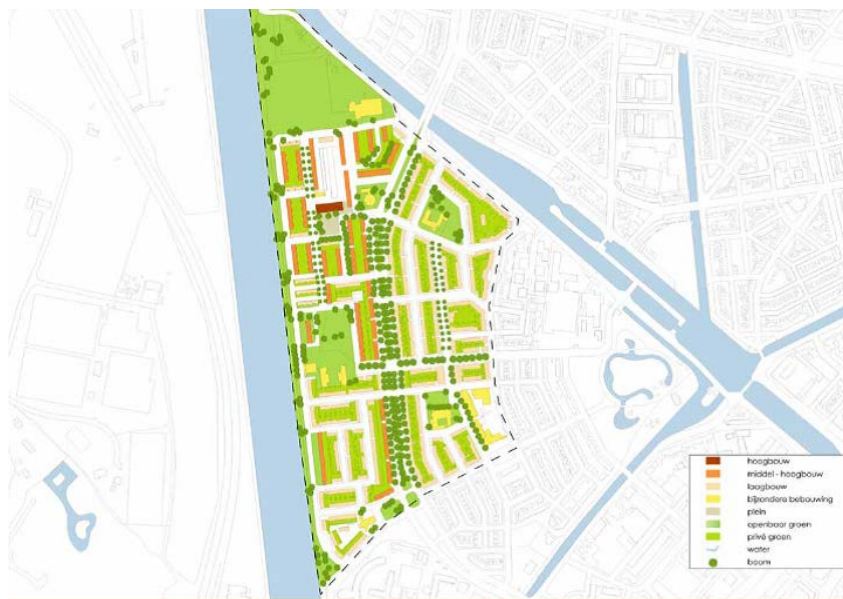
Eigendom: VVE, particulier

Gebouwen in de wijk Halve Maan (het naoorlogse deel van Oog in Al, begrenzing: Goethelaan, Beethovenlaan, H. van Tussenbroekplantsoen, Wagenaarkade).

De Halve Maan is al vanaf 1936 in aanbouw als afronding van Oog in Al. Tot 1941 worden er zo'n 300 woningen gerealiseerd, maar het noordelijk deel is dan nog grotendeels onbebouwd. In 1951 wordt de wijk afgerond, maar in een andere opzet. Er komen meer appartementengebouwen, een open verkaveling (geen gesloten bouwblokken meer), meer voorzieningen in de vorm van winkels, speelplekken, scholen en kerken en een groot centraal plein: het Herderplein. Het is bedoeld als middenstandswijk (o.a. met drive-inn woningen), maar wel met een divers aanbod voor alle bevolkingsgroepen, inclusief eenoudergezinnen en bejaardenwoningen. De architectuur van de wijk is een combinatie van traditioneel en modern en kent uitgesproken unieke kenmerken, met name rond het Herderplein. Kunst speelt een grote rol.

De wijk is door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed aangewezen als Top 30 Wederopbouwgebied.

Bij de selectie is gekozen voor het bijzondere stedenbouwkundige ensemble rond het Herderplein, voorts voor enkele beeldbepalende appartementengebouwen.

de wijk Halve Maan

Herderplein: pleinontwerp en kunstwerken.

Architect: gemeente Utrecht, A. Salvatore in samenwerking met kunstenaar Jan Boon, 1953

Het plein is een integraal ontwerp van gemeentearchitect Antonio Salvatore met de mozaïekvloer naar een ontwerp van kunstenaar Jan Boon. Beeldhouwer Jan van Luijn ontwierp het beeld de 'Oprijzende vrouw' als symbool voor de vooruitgang.

Eigenaar/ beheerder: Culturele Zaken, gemeente Utrecht

Woningbouwcomplex Herderplein 1-6/ 7-12, Herderlaan 2-20/ 1-15 en Dickenslaan 34-48

Architecten De Jongh, Taen en Nix, 1953.

De flats hebben opvallende ronde daken, gemaakt met een speciale betonconstructie. De architectuur is bijzonder rijk door het gebruik van verschillende materialen en kleuren. De beneden- en bovenwoningen aan het Herderplein hebben een interne portiek met een betonnen spiltrap als ontsluiting.

Het architectenbureau De Jongh-Taen-Nix heeft hier woningen ontworpen die in architectuur uniek zijn in de stad.

De flats zijn recentelijk (2015) gerenoveerd, waarbij o.a. de ingangen zijn dichtgezet met respect voor de architectuur.

Eigenaar: Mitros.

Bejaardenwoningen La Fontainestraat 1-6

Architect: Gemeentelijke Bouw- en Woningdienst, 1955.

Deze woningen zijn als bejaardenwoningen gebouwd. Het zijn boven- en benedenwoningen met een opvallende architectuur. De woningen maken deel uit van een complex met hoogbouw langs het Amsterdam-Rijnkanaal, waarbij destijds de houten gevelpanelen werden geleverd door de Utrechtse houthandel N.V. Malba. Alleen dit rijtje is geselecteerd voor bescherming, niet de overige hoogbouw. Reden is de bijzondere typologie (bejaardenwoningen) in combinatie met de bijzondere vormgeving.

Eigenaar: Mitros.

Appartementen Lessinglaan 35-61, Joseph Haydnlaan 10-52, Hendrika van Tussenbroekplantsoen 1-6

Architect: Anthonie de Ridder, 1953.

In opdracht van Rosenthal's Bouwbedrijf ontwerpt architect Anthonie de Ridder een reeks luxe woonflats langs de Lessinglaan. Dankzij de opvallende detaillering van de ingangen en de erkers (in decoratief beton), de balkons met hun sierlijke hekwerken en de lichtgele verblendsteen vormen ze een opvallende wand langs de groene as. De flats aan de Lessingslaan en Joseph Haydnlaan en van Tussenbroekplantsoen vormen een van de meest fraaie gevelwanden in Oog in Al. Er is voor de selectie gekozen voor de flats die gebouwd zijn door deze opdrachtgever en architect (de andere flats langs deze laan hebben ook geslaagde architectuur, maar zijn minder rijk in materiaal en detaillering).

Eigenaar: VVE en particulier

Oog in Al/ Halve Maan: Spinozabrug

Architect brug: D. Verhoeven (Dienst Openbare Werken Utrecht), constructeur: fa. Penn&Bauduin (Dordrecht) en J. Heymerink. Hekwerken: architect Kuiler en smederij J. Baas. Kunstwerk (de Wijsheid): Pieter d'Hont.

In 1940 wordt begonnen met de bouw van de rolbasculebrug over het Merwedekanaal. De brug is nodig als ontsluiting van Oog in Al én als onderdeel van de rondweg. De gemeente formuleert als ambitie dat de nieuwe brug een 'verfraaiing van het stadsbeeld' moet worden. Er worden naast gerenommeerde constructeurs en aannemers ook architecten en kunstenaars ingeschakeld. Op 1 juli 1942 volgt een bouwstop op last van de Duitse bezetter, de onderbouw is dan deels gereed. In 1950-51 wordt de brug voltooid naar het oorspronkelijk ontwerp. De brug ligt schuin over het kanaal en wordt daarom ontworpen met twee afzonderlijke, naast elkaar gelegen brugklappen met middenin het bedieningshuisje. De typologie van dubbele rolbasculebrug met afzonderlijke brugklappen is bijzonder, maar evenzeer de architectonische vormgeving. In 2015 is een fietstunneltje aangebracht door het bruggenhoofd aan de oostkant.

Eigenaar/ beheerder: Stadsbedrijven en Culturele Zaken (kunstwerk), gemeente Utrecht.

Hoograven en Tolsteeg (begrenzing: Vaartsche Rijn, Baden Powellweg, Waterlinieweg en A12)

Deze wijk is de eerste grote naoorlogse uitbreiding ná de grenswijziging van 1954. Al in 1952 werken Utrecht en Jutphaas gezamenlijk aan de plannen. De nieuw opgerichte afdeling Stedenbouw onder leiding van de uit Rotterdam afkomstige C.M. van der Stad introduceert het principe van de 'stempel': wooneenheden in de vorm van hoven met woningen bestemd voor alle inkomensgroepen, leeftijden en uiteenlopende gezinsgrootte. Binnen die stempels komen ruime binnentuinen en besloten verkeersruimten met veel speelplekken voor de kinderen. De woningen in de stempels worden vormgegeven door architecten van naam waaronder Gerrit Rietveld, Piet Dingemans en Jos Bedaux.

In Tolsteeg wordt een geheel andere reeks flats gebouwd door een particuliere opdrachtgever die hier huurkoop-appartementen ontwikkelt. Dwars door de wijk loopt een singelstructuur met glooiende oevers en fraai vormgegeven bruggen. Alle wijkvoorzieningen worden gerealiseerd: winkelcentra, scholen, buurthuizen en kerken.

Voor de selectie van bijzondere gebouwen is in Tolsteeg-Hoograven gekozen voor die ensembles die nu nog gaaf bewaard zijn gebleven (of juist gerestaureerd) en exemplarisch zijn voor het fenomeen van de stempel.

de wijk Nieuw Hoograven

Robijnhof, Tjepmahof, Rijnestehof

Architect: Gerrit Rietveld, 1953-1958

Gerrit Rietveld krijgt zijn eerste opdracht voor volkswoningbouw binnen het stedenbouwkundige plan van Nieuw-Hoograven met de 'stempels'. Zijn hart ligt al lang bij het ontwerpen van goede volkshuisvesting, maar hij krijgt niet eerder een kans zijn ideeën daadwerkelijk te realiseren. Tot hij deze opdracht krijgt van de Utrechtse Woningstichting en Woningbouwvereniging Hoograven. Rietveld vult de opdracht op geheel eigen wijze in, met een nadrukkelijke keuze voor eenheid in architectuur waarbij betonranden, maar ook kleurenschema's een belangrijke rol spelen. Ook gaf hij persoonlijk voorlichting aan de toenmalige bewoners over 'goed wonen'. De flats aan de Robijnhof zijn door Rietveld-specialist Bertus Mulder gerenoveerd, de andere twee complexen Tjepmahof en Rijnestehof worden nu op dezelfde zorgvuldige wijze gerenoveerd. In de Robijnhof heeft het Centraal Museum een museumwoning ingericht als onderdeel van het Rietveld-erfgoed.

Eigenaar: Bo-Ex.

De bescherming betreft de architectuur van de gevels. Het interieur is gemoderniseerd. Ook de hoofdropzet van de stempel behoort tot de bijzondere waarden.

Ridderplantsoen 7-24, Detmoldtstraat 74-92, Huis ten Boschlaan 1-11, Ruygenhoeklaan 1-23

Architect: A.J. van der Meijden, 1956

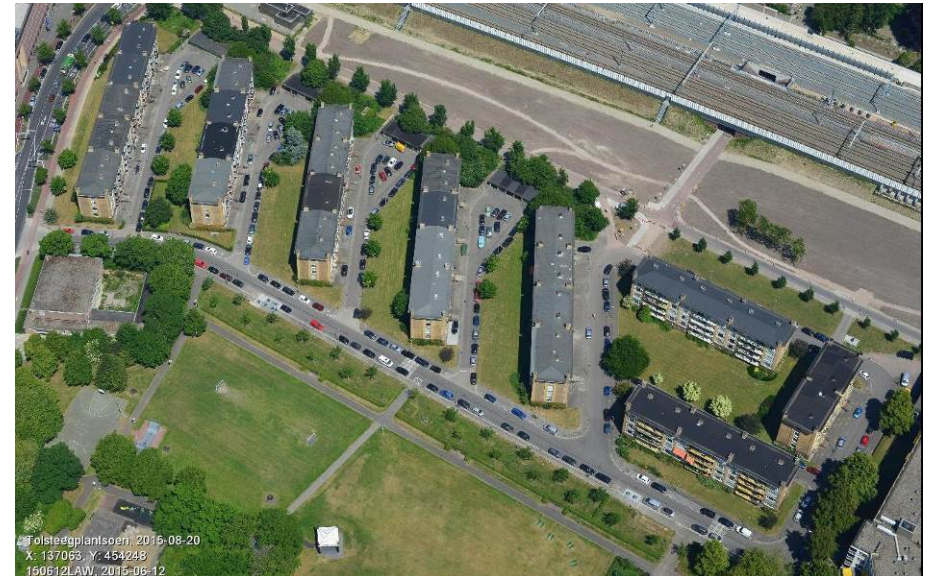

Deze stempel met woningen van architect Van der Meijden heeft een aantal kenmerken die exemplarisch zijn voor de zogeheten Delftse school-architectuur in de jaren vijftig: ruimtelijkheid en symboliek. De schuin uit de gevel komende balkons vormen een nadrukkelijk ruimtelijk element en bieden tegelijkertijd letterlijk 'uitstekend' zicht. De entrees zijn met een omlijsting en stoepjes vormgegeven om de overgang van de buitenwereld naar de 'veilige' binnenwereld aan te geven. De opzet van deze stempel met de karakteristieke architectuur en de openbare ruimte met een groen verkeersplein en groene binnentuinen is opvallend gaaf gebleven. (Op de kunststofpuien na, maar die vormen geen bezwaar voor de selectie). Aanvullend op de stempel ontwerpt architect Van der Meijden ook twee identieke blokken met een kleine winkelstripje (nog in gebruik) aan de Ruygenhoeklaan, hier zijn originele bronzen winkelpuizen uit de bouwtijd nog aanwezig. De bescherming betreft hier de architectuur (inclusief de Ruygenhoeklaan) en de hoofdopzet van de stempel.

Eigendom: VVE, particulier.

Tolsteegplantsoen 1-58

Architect : G. Leeuwenberg, 1957.

Als onderdeel van het plan 'Nieuw Hoograven' worden deze opvallende flats gebouwd in een kamstructuur. De flats hebben appartementen van verschillende grootte en elk appartement wordt met extra voorzieningen uitgevoerd. Het complex in een ruime groene setting wordt in de markt gezet 'als een nieuw Wilhelminapark'. De flats zijn beeldbepalend als entree van de wijk dankzij de gevels van gele baksteen met het siermetselwerk, de karakteristieke schoorstenen en diverse andere bijzondere detaillering.

Eigendom: VVE en particulier

De bescherming betreft in principe de gevelarchitectuur en in het interieur de karakteristieke trappenhuizen. In overleg met de eigenaren/ bewoners kan beoordeeld worden nog aanwezig oorspronkelijke interieur-onderdelen (bijv. schouwen en puien) onderdeel kunnen zijn van de bescherming.

Nijveldbrug, Linschotenbrug, 't Goybrug, Rijnhuizenbrug en Detmoldbrug

Architect: Dienst Openbare Werken, aannemer Gebr. Van Rossum, 1954

Het stedenbouwkundige plan van Nieuw Hoograven verbindt alle woonstempels met elkaar door een slingerende singel met glooiende oevers en een reeks elegante toogbruggen in sierbeton. Alle bruggen hebben dezelfde karakteristieke vormgeving met bijbehorende sierlijke hekwerken. Deze bruggen zijn exemplarisch voor het ambitieniveau van de inrichting van de openbare ruimte in de nieuwe wijk.

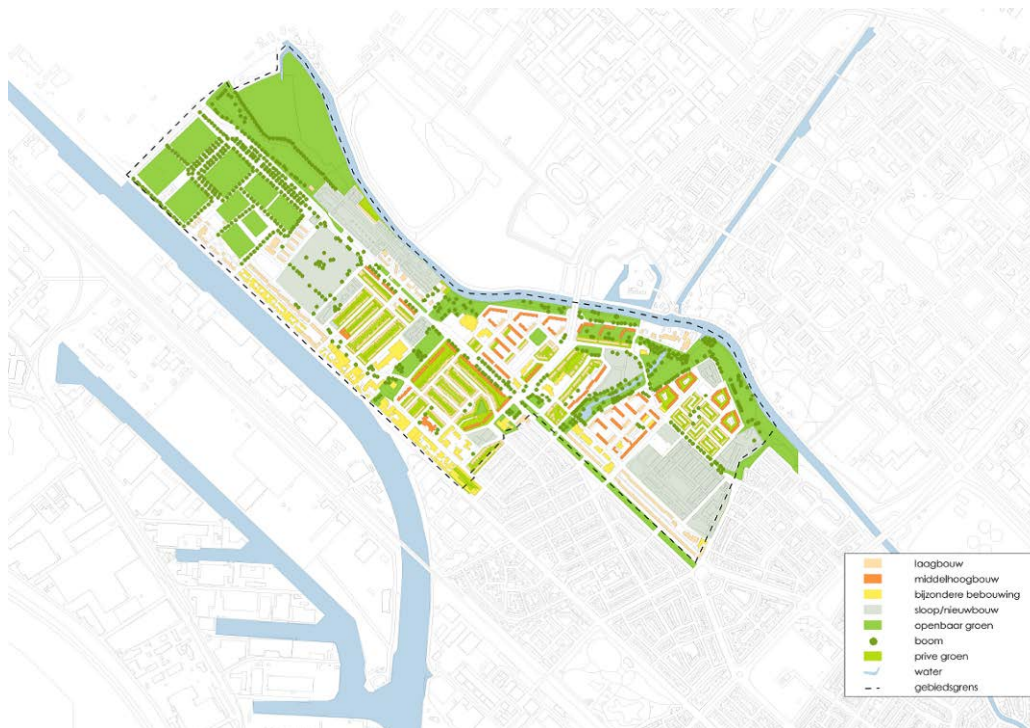
Eigenaar/ beheerder: Stadsbedrijven, gemeente Utrecht.

Nieuw-Zuilen (begrenzing: Vecht, Marnixlaan, Amsterdam-Rijnkanaal, Zuilense Laan)

De gemeente Zuilen laat in 1950 een uitbreidingsplan opstellen door de gemeente-architect W.C. van Hoorn en het (Utrechtse) Bureau Op ten Noort. Op 1 januari 1954 wordt Zuilen bij Utrecht gevoegd. Utrecht presenteert in 1955 een eigen Uitbreidingsplan Nieuw-Zuilen. Er zijn dan al door Zuilen meerdere woningcomplexen en scholen gebouwd. Het plan Nieuw-Zuilen voegt hier nog eens 2000 woningen aan toe, een groot plantsoen (Vechtplantsoen), scholen en winkelcentra.

In het kader van het Wijkontwikkelingsplan Zuilen is in de jaren negentig van de vorige eeuw een grootschalige vernieuwing in de wijk ingezet. Op veel plaatsen (met name uit de Zuilense bouwperiode) is nieuwbouw gekomen.

Voor de selectie is gekozen voor één van de weinige woningcomplexen van de gemeente-architect Van Hoorn die nog gaaf aanwezig is.

Burgemeester Norbruislaan 260-338

Architect W.C. van Hoorn, 1953

De flats zijn gebouwd in opdracht van de toenmalige gemeente Zuilen. Er is bijzonder veel aandacht besteed aan de detaillering van de trappenhuizen en aan de galerijen, deze laatste rusten op betonnen dragers in een karakteristieke vormgeving. Een lichtkoepel op de het dak, de hijsbalk en het betonnen afdak vormen een extra accent. Afgezien van enkele wijzigingen van de ramen (kunststof puien), zijn de flats opvallend gaaf bewaard gebleven. Ze liggen prominent langs de As van Berlage.

Eigenaar: VVE

Kanaleneiland (begrenzing: Amsterdam-Rijnkanaal, Weg der Verenigde Naties, Merwedekanaal, Rijksweg A12)

Kanaleneiland is na de grenswijziging van 1954 de eerste naoorlogse wijk die op alle schaalniveaus integraal ontworpen wordt in een hechte samenwerking tussen de gemeentelijke diensten. Het plan heeft alle kenmerken van de moderne stedenbouw, zoals de scheiding van de functies werken (zone Merwedekanaal), wonen en recreëren (parken en Amsterdam-Rijnkanaalzone). Voor het eerst wordt verkeer een essentieel onderdeel van de hoofdopzet, o.a. door de rondweg met de rotondes (een Amerikaanse uitvinding) die hier voor het eerst wordt toegepast en vrij liggende fietspaden. De woningbouw is hoofdzakelijk uitgevoerd in het principe van de stempel, op Transwijk na. In Kanaleneiland-Zuid wordt voor het eerst in Utrecht op grote schaal met een eigen bouwsysteem gewerkt (Intervam). In de gehele wijk variëren de woningplattegronden per gezinssamenstelling, er wordt ook hier nadrukkelijk niet gebouwd voor inkomensgroepen, maar voor verschillende levensfasen. De wijk is volledig zelfvoorzienend met grote en kleine winkelcentra, een bibliotheek, ziekenhuis, lagere en middelbare scholen, bejaardentehuizen, sportvelden etc.

Er zijn geen gebouwen geselecteerd. Het Intervamsysteem is weliswaar als bouwsysteem karakteristiek voor de periode en voor Utrecht, maar het gaat te ver om geheel Kanaleneiland-Zuid als monument te beschermen. Wel is er door de drie corporaties de afgelopen jaren gewerkt (in overleg met de afdeling Erfgoed en de Commissie Welstand & Monumenten) aan de upgradering van Kanaleneiland-Zuid, o.a. door bij de recente aanpak van de flats meer recht te doen aan de oorspronkelijke beeldkwaliteit van de gevels. Op het voormalige OPG-terrein (Onderlinge Pharmaceutische Groothandel, 1961) zijn een shedschaaldakhal en architectonisch interessante kantoorgebouwen aanwezig, maar er is sprake van een nog niet uitgekristalliseerde planvorming voor het gehele terrein. De parken zullen in de nabije toekomst apart beoordeeld worden binnen de kaders van een groen erfgoed inventarisatie. De bibliotheek van architect Van Grunsven (nu moskee) is reeds sinds de jaren negentig gemeentelijk monument. De bijzondere middelbare scholen (de eerste moderne scholengemeenschappen) zijn allemaal gesloopt. Hetzelfde geldt voor de meest bijzonder kerkgebouwen in deze wijk, op de Triumfatorkerk na en deze is sinds de jaren negentig gemeentelijk monument.

de wijk Kanaleneiland

Overvecht (begrenzing : vecht, Tenneseedreef, N230, spoorlijn Utrecht-Hilversum)

Overvecht-Zuid is een ontwerp van stedenbouwkundige W. Wissing (1960) en heeft carré-vormige buurten, omringd door groen dat altijd op loopafstand bereikbaar is, evenals de speelplekken, lagere scholen en buurtwinkels. Ook is er een singelstructuur die alle buurten met het park de Watertoren verbindt. Overvecht-Noord is van stedenbouwkundige C. Hanekroot (1962), die veel grootschaliger woonvlekken ontwerpt rond een groot centraal park (park de Gagel). In zuid komt naast hoog en middelhoogbouw ook relatief veel laagbouw voor (25%), terwijl Noord meer hoogbouw kent (met name van de Intervam) en een geheel eigen type middelhoogbouw. Er is in de gehele wijk een enorme variatie in woningplattengronden, waaronder de speciaal voor Overvecht ontworpen middelhoogbouw (Noord) met zijn grote woonkeukens. Het doorgaande verkeer wordt zoveel mogelijk om de woonbuurten heen geleid via stroomwegen, die de naam van een rivier hebben. De woonbuurten zelf zijn autoluw. Er is een voor die tijd ongeken luxe parkeernorm van 1 auto per woning. De parken worden aangelegd als wandel- en recreatiegebieden met extra voorzieningen als sportvelden, kinderboerderijen, rozentuinen enzovoorts. Centraal ligt een groot stedelijk centrum (grootwinkelcentrum) waar zich voor het eerst ook belangrijke ketens als C&A en Kreymborch zich vestigen.

Voor de selectie is in Overvecht gekozen voor één van de meest bijzondere typen van woningbouw: de experimentele flats. Voorts is er een klein aantal individuele gebouwen die architectonisch zeer bijzonder zijn. (De geselecteerde gebouwen vallen in dit document onder de categorieën 'bijzondere woonvormen' en onder 'dienstverlening'). De parken in Overvecht zullen worden beoordeeld binnen het kader van de inventarisatie van het groene erfgoed.

de wijk Overvecht

Vleuten, De Meern, Haarzuilens en Oudenrijn

De (voormalige) gemeenten Oudenrijn, Vleuten, Veldhuizen en Haarzuilens maken na afloop van de oorlog ieder afzonderlijk uitbreidingsplannen. Sommige plannen zijn al vóór 1940 in voorbereiding, zoals het plan van de gemeente Oudenrijn rond de Pastoor Boelenslaan (de kerk is in gebruik genomen in 1940). Hier worden in 1948 en 1952 nog een reeks woonhuizen en een lagere school aan toegevoegd.

In Vleuten komt tussen 1949 en 1952 de nieuwbouwwijk 'achter het spoor' tot stand. En in Haarzuilens vindt eveneens een bescheiden uitbreiding plaats met een tweetal straten, uitgevoerd in de herkenbare 'haarzuilen' stijl met de rood-witte accenten.

In 1954 komt bij de grenswijziging de gemeente Vleuten-De Meern tot stand. Deze gemeente voert begin jaren zestig nog een aantal nieuwbouwplannen uit.

Er zijn in deze voormalige gemeenten geen individuele gebouwen (meer) die bijzonder genoeg zijn om voor bescherming in aanmerking te komen.

Van de naoorlogse bouw is soms alles reeds gesloopt ten behoeve van de nieuwbouw van Leidsche Rijn en de andere naoorlogse woningbouw is veelal standaard voor de periode. Wel is de bebouwing in de voormalige gemeente Oudenrijn rondom de R.K. Kerk (rijksmonument) aan de pastoor Boelenslaan zodanig van kwaliteit en gaaf in zijn typische vroege jaren '50-opzet, dat onderzocht wordt of de status van gemeentelijk gezicht hier van toepassing kan worden

naoorlogse wijk 'achter het spoor' in Vleuten

Bijzondere woonvormen. Gebouwen die bijzonder zijn vanwege hun woontypologie.

Naast de nieuwe stedenbouwkundige principes, de aandacht voor het verkeer en de ontwikkeling van nieuwe bouwmethoden, is er nog een terrein waarop juist in de periode tussen 1945 en 1970 veel studie verricht wordt: de woningplattegrond. Niet eerder is er zoveel aandacht voor het wonen zelf. Rietveld experimenteerde al voor de oorlog met 'de kernwoning': een plattegrond die zoveel mogelijk ruimte geeft aan het wonen en alle andere ruimten (gang, douche, toilet, berg ruimten etc.) concentreert. Flexibele plattegronden met schuifwanden doen hun intree in de flats van Kanaleneiland en Overvecht. Maar ook de wens om iedereen een goede woonplattegrond te geven die is afgestemd op de levensfase en niet op het inkomen speelt een grote rol in de wijkgedachte. In de eerste naoorlogse wijken manifesteert zich dat nog nadrukkelijk in aparte woningcategorieën: de woning voor het eenoudergezin, de bejaardenwoning, de woning voor grote gezinnen of de woning voor ouderen van wie de kinderen het huis uit zijn. In Overvecht wordt die diversiteit aan woningplattegronden tot een maximum uitgewerkt en een reeks aan nieuwe typologieën ontwikkeld. Tegelijk komt met de toenemende welvaart ook de woonconsument op, die zijn (en haar) invloed doet gelden op de woninginrichting.

Tenslotte zijn er ontwikkelingen die geheel eigen zijn aan de naoorlogse groei van Utrecht als studentenstad: de opkomst van de studentencomplexen.

In de selectie van het naoorlogs erfgoed is dan ook speciaal gekeken naar gebouwen die exemplarisch zijn voor de aandacht voor 'goed wonen'.

gemeenschappelijke hal in de experimentele flats Overvecht, foto 1970

Oudenoord 501 – 621

Architect: mevr. Ir. H.E. Hulst-Alexander, 1957

Deze flat is gebouwd als een woonflat voor de alleenstaande werkende vrouw. Voor haar was een 'genoeglijk appartement' met goede voorzieningen een uitkomst na een dag hard werken. De vrouwelijke architect ir. Hulst-Alexander (tevens een van de initiatiefneemsters) ontwerpt een woonflat met op de begane grond voorzieningen, zoals een kapper en een 'toko'. Bijzondere architectonische elementen zijn het fraaie trappenhuis, de bronzen puien van de etalages op de begane grond en allerlei detaillering in het gevelbeeld. In de volksmond heeft de flat jarenlang de bijnaam 'hunkerbunker'.

Eigenaar: VVE

Prof. Huizingelaan 189-191

Architect Dingemans ontwerpt in 1961 zijn eigen woonhuis, annex architectenbureau. Op de begane grond zijn de werkruimten, de open woonruimte ligt op de verdieping. Via een wenteltrap is 'het kraaiennest' bereikbaar, bedoeld als atelier voor zijn echtgenote. Het huis is volledig gebouwd met B2-blokken, een deel daarvan is op de kant gelegd waardoor een decoratief patroon ontstaat. Het interieur is op enkele aanpassingen na nog zoals het in 1961 ontworpen is. Hier is sprake van een bijzonder woonhuis waar ook het interieur nog in hoge mate gaaf behouden is gebleven, hetgeen uitzonderlijk is voor jaren zestig woningen.

Eigenaar: particulier.

Van Lieflandlaan 2-66/ 76- 140, Willem Schuylenburglaan 40- 104 : studentencomplex

Architecten: Van Tijen, Boom, Posno en Van Randen, 1970

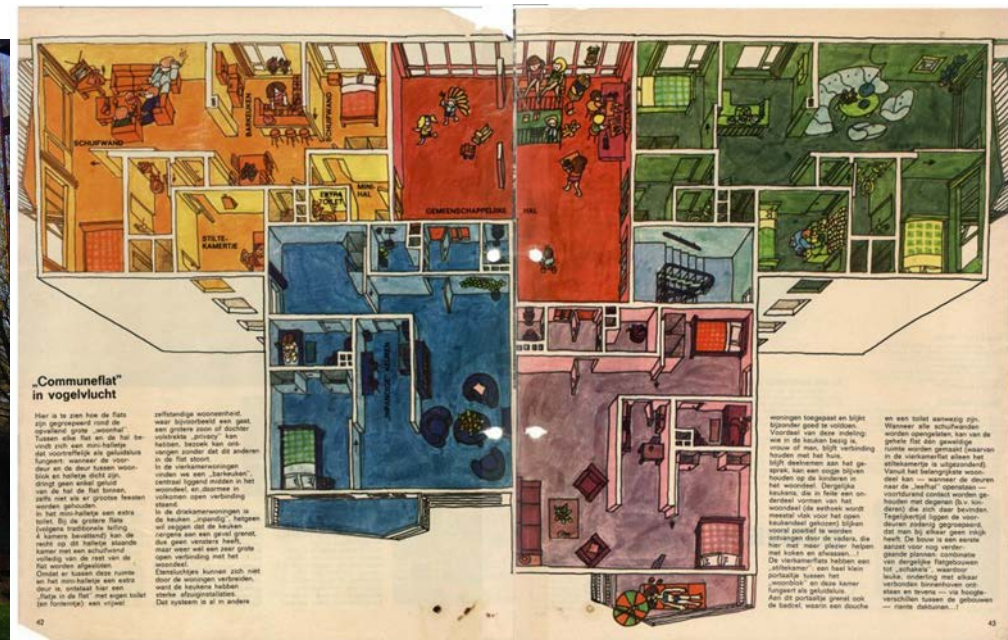
Studenten vormen de snelst groeiende doelgroep na 1955. In 1956 wordt in Utrecht de Stichting Studenten Huisvesting opgericht en in 1966 volgt het eerste grote complex aan de IBB-laan met eenpersoonskamers, gedeeld sanitair en geen gemeenschappelijke ruimten. De studentenflats aan de Van Lieflandlaan (1970) gaan een stap verder en krijgen een eigen typologie met eenheden van tien kamers, telkens verdeeld over drie verdiepingen. Het is de 'split level' ontsluiting (entrees op de middelste verdieping) die de flats hun karakteristieke uiterlijk geven. De architectuur is 'brutalistisch' onder andere door de opvallend vormgegeven uitwendige noodtrappenhuizen, deze internationale architectuurstijl is zeldzaam in Utrecht.

Eigenaar: SSH.

In overleg met SSH is afgesproken dat de bescherming vooral de architectuur en de split-level ontsluiting betreft, de woningplattegrond zelf zijn geen onderdeel van de bescherming.

Marowijnedreef 1-51, Pernambucodreef 1-45, Cayennedreef 1-52, Trinidaddreef 1-15, Sao Paolodreef 2-46: experimentele flats

Architect: W.A.H. Jansen, gemeente Utrecht, 1970.

Als reactie op de teveel als standaard ervaren flatbouw, ontwerpt gemeente-architect Jansen met een speciale rijkssubsidie deze experimentele flats in de wijk Overvecht. Per verdieping hebben de appartementen een gemeenschappelijk hal ('commune-flat'), die ook daadwerkelijk gemeenschappelijk gebruikt wordt als speel- en ontmoetingsruimte. De woningen zelf hebben flexibele plattegronden met schuifwanden. De flats trekken door hun opzet enorme belangstelling bij bewoners en (buitenlandse) volkshuisvesters. Ze functioneren tot op vandaag tot grote tevredenheid van de bewoners.

Eigenaren: Deels Bo-Ex en Portaal, deels VVE. De bescherming betreft met name de plattegronden en de gemeenschappelijke hal. Het exterieur van de flats is van minder belang.

Oude Loevenhoutensedijk 132 – beheerderswoning en badhuis wooncomplex Anthonieplein

Architect: gemeente Utrecht, 1948

foto 1950

In 1924 wordt de Stichting Volkswoningen in Utrecht opgericht die woningen bouwt en beheert voor 'onmaatschappelijke gezinnen'. Deze 'woonscholen' zijn bedoeld om mensen op te voeden tot goed wonen, vaak onder streng toezicht. Naast de reeds bestaande vooroorlogse complexen in Ondiep en Pijlsweerd (o.a. Houtplein) bouwt de Stichting in 1948 aan de Oude Loevenhoutensedijk het complex Anthonieplein. De bewoners staan onder toezicht van een beheerdersechtpaar en hun beheerderswoning is tegelijk de toegang tot het afgesloten complex én functioneert als badhuis. Die twee functies zijn aan het pand nog af te lezen. In de jaren zeventig zijn alle woonschoolcomplexen in Utrecht gesloopt en de buurten vervangen door nieuwbouw. Dit is het enige gebouw dat nu nog resteert van alle Utrechtse woonschoolcomplexen.

Eigenaar: gemeente Utrecht

Uithof

In 1954 besluit de universiteit om vanwege de enorme toestroom van studenten uit te breiden buiten het centrum, aan de oostelijke rand van Utrecht en deels op grondgebied van Bunnik, Zeist en De Bilt. J.A.G. van der Steur tekent voor het nieuwe universiteitscentrum een zuiver functioneel stedenbouwkundig plan: met noord-zuid en oost-west lopende straten, dwars over het bestaande polderlandschap heen. Het eerste gebouw in 1963 is Transitorium I.

Leuvenlaan 21

Architect: Sj. Wouda

Transitorium I is letterlijk het eerste gebouw op de Uithof, bestemd voor de dan aanwezige studierichtingen. De architect ontwerpt een soort overdekte straat met een sheddak. Binnen zijn de wanden gedecoreerd met reliëfs van kunstenaar Joop Hekman, de buitengevels bestaan uit prefab betonelementen. Aan de buitengevel zit een kunstwerk van Luigi de Lema. Ook staat er een observatorium, dat tijdens de eerste jaren in gebruik was voor sterrenkundige waarnemingen. Transitorium I heet nu Marinus Ruppertgebouw.

Eigenaar: Universiteit Utrecht

Princetonlaan 10, Jenalaan 12 - stookhuizen

Architect: Sj. Wouda, 1968

Op de nieuwe Uithof zijn na het Transitorium I de stookhuizen de volgende gebouwen die worden neergezet (1968). Architect Sj. Wouda ontwerpt een zuiver functioneel gebouw, waarbij de installatie ondergronds zit. Bovengronds is alleen de kegelvormige afzuigkap met de schoorsteen zichtbaar. Ze zijn later aangepast tot warmtekrachtcentrale, maar daarbij is de vormgeving intact gehouden.

Eigenaar: Universiteit Utrecht

Kantoren, Handel en Dienstverlening

Dankzij de centrale ligging was Utrecht al voor de oorlog een favoriete vestigingsplaats van met name banken, handels- en verzekeringsmaatschappijen en vakbondskantoren. Hoewel tijdens de wederopbouw de woningbouw en de industrie de eerste prioriteit van overheidswege was, konden juist private ondernemers al snel bouwen aangezien zij over eigen kapitaal beschikten. In de jaren vijftig vernieuwen veel ondernemingen hun hoofdkantoor, vaak met een belangrijke rol voor toegepaste kunst om hun trots te verbeelden. Ze vestigen zich met name langs de uitvalswegen vanwege de goede bereikbaarheid of in nieuwe bedrijvzones, zoals langs het Merwedekanaal. In het centrum ging de vestiging van kantoren gepaard met de plannen voor herstructurering van de binnenstad. Voor de levensvatbaarheid van de leeglopende oude binnenstad werd het van groot belang gevonden om deze optimaal toegankelijk te maken voor het verkeer. Vooruitlopend op deze plannen ontwikkelt een enkele ondernemers alvast nieuwe kantoren en winkels in het oude centrum.

Voor de selectie van kantoor-handels- en dienstengebouwen uit deze periode is gebruik gemaakt van een uitgebreide inventarisatie van kantoorgebouwen die in 2012-2013 is uitgevoerd. Er is gekozen voor een kleine selectie van gebouwen die in alle opzichten representatief zijn voor de trots en zorgvuldigheid waarmee de ondernemer, de opdrachtgever of de organisatie zijn bedrijf of kantoor wilde tonen. Ook een enkel representatief winkelpand en hotel is in de selectie meegenomen.

Het SHV-gebouw aan de Mariaplaats is als representant hiervan in 2014 al aangewezen tot Rijksmonument.

nieuwe kantoren langs de as St. Jacobsstraat – Oudenoord, ca 1960

Oudenoord 340 - 440 – Concordia verzekeringsmaatschappij

Architect: Gebr. Kraaijvanger, 1940 en 1954

De R.K. Levensverzekeringsmaatschappij Concordia bouwt in 1940 een 'Huis van de Arbeid' aan de Oudenoord. De levensverzekeringsmaatschappij is nauw verbonden met de R.K. werkliedenvereniging (de vakbond) die ook in Utrecht zijn hoofdkantoor heeft. De gevel is versierd met beeldhouwwerk van Albert Termote (een stoet van arbeiders) en tegeltableaus van A. van der Plas (de arbeid, het sparen, de gezondheidszorg). In 1954 breidt het gebouw uit met een tweede vleugel, gesitueerd in de bocht van de straat. Ook hier wordt er in beeldhouwwerk verwezen naar de betekenis van de verzekeringsmaatschappij en de katholieke vakbond. (Rene van Seumeren: 'het gezin' boven op de gevel). Ook in de beide interieurs is er sprake van een rijke afwerking, fraaie trappenhuizen met travertin en siersmeedwerk en bronzen entreepartijen. De gebouwen vormen een beeldbepalend ensemble langs de Oudenoord.

Eigenaar: particulier

F.C. Dondersstraat 1 – Utrechtse verzekeringsbank
Architect: Reitsma en van Rossum, 1953

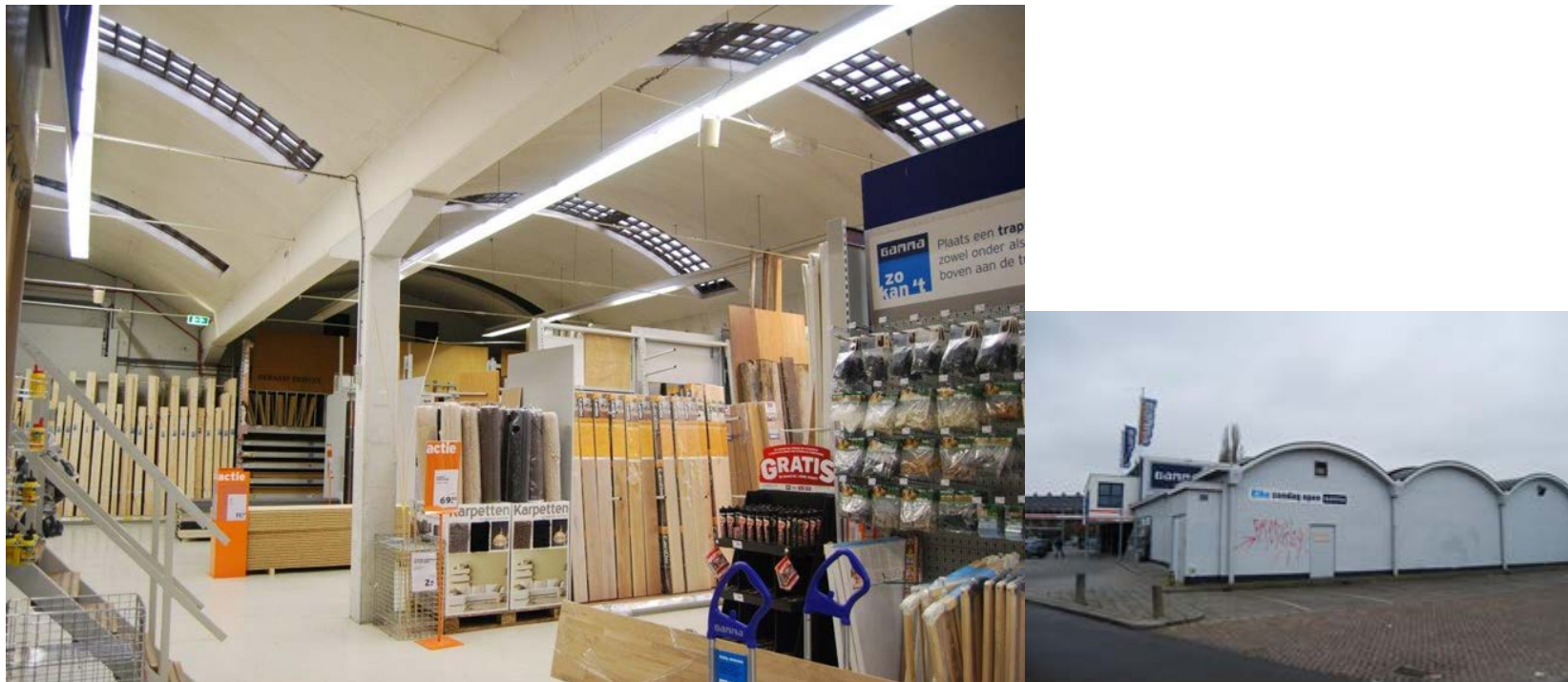

Directeur Meloen van de Utrechtse Verzekeringsbank laat het nieuwe hoofdkantoor bouwen aan de Bilstraat, naast het – dan nog aanwezige – station Biltstraat. Het gebouw staat dan ook nadrukkelijk met zijn voorgevel gericht op de Biltstraat en niet de FC Dondersstraat. De gevels hebben een zeer karakteristieke jaren vijftig architectuur met een decoratieve mengeling van beton en metselwerk. In het interieur zit een prachtig spiraalvormig trappenhuis en glas-in-lood met verwijzingen naar Utrecht.

Eigenaar: particulier

Steenovenweg 2, 2B - (voormalige) bloemen - en plantenveiling

Architect: Dienst Openbare Werken gemeente Utrecht, 1953

Voorafgaande aan de bouw van het nieuwe bedrijven- en industrieterrein Lage Weide (1954) aan de overzijde van het Amsterdam-Rijnkanaal, wordt in de nieuwe wijk Majellapark een aantal bedrijfsruimten gebouwd voor kleine ondernemers en een gebouw voor de Utrechtse bloemen- en plantenveiling. De veilinghallen zijn ontworpen door de Dienst Openbare Werken van de gemeente en hebben als hoofdkenmerk de vrij indeelbare ruimten. De constructie met de betonnen schaaldaken en lichtstroken is daarbij het allerbelangrijkste kenmerk, de gevels zijn vooral eenvoudige invullingen met baksteen. Het veilinginterieur met de tribune en banken is sinds de verbouwing tot doe-markt (Wickes in 1980, nu Gamma) niet meer aanwezig.

Eigenaar: particulier

Vinkenburgerstraat 26 - Neudeflat

Architect: Hugh Maaskant, 1961

In 1961 bouwt het Utrechtse aannemersbedrijf Wildschut de 62 meter hoge flat als economische impuls voor de verwaarloosde binnenstad. Optimale autobereikbaarheid is dan nog het gezamenlijke streven van gemeentebestuur en ondernemers en de flat anticipeert op die wens. De bekende architect Maaskant ontwerpt een slanke toren rondom een vliegervormig betonskelet. Dankzij de revolutionaire bouwmethode van de glijbekisting, verrijst de flat met een verdieping per dag. De gevels worden als een scherm aan de betonnen kern opgehangen en er wordt voor het eerst dubbelglas toegepast.

Eigenaar: particulier.

De flat wordt in 2016 getransformeerd tot woningen. Dit plan is ontwikkeld door de eigenaar en de architect met respect voor de architectuur van Maaskant. Ook na transformatie tot woongebouw behoudt het gebouw zijn uniciteit, mede door de vliegervorm en de bijzondere betonconstructie. De bescherming betreft die essentiële aspecten en niet de wijzigingen.

Roelantdreef 232 – apotheek OPG

De apotheek wordt gebouwd net na de afronding van het grootwinkelcentrum Overvecht in 1970. Het gebouw heeft een trapeziumvormige plattegrond (ingericht op de logistiek van de apotheek) en valt vooral op door het sculpturale gebruik van het materiaal beton. Het is door deze betontoepassing exemplarisch voor de periode, maar tegelijkertijd is het door zijn kleinschaligheid van een geheel andere orde en uniek in Utrecht.

Eigenaar: particulier

Roelantdreef 6,7 – C&A Overvecht

Architect Groosman, 1970

Binnen de uiterst functionele opzet van het Grootwinkelcentrum Overvecht is geen ruimte voor individuele gebouwen, met één uitzondering. Het C&A gebouw van architect Groosman (1970) heeft een geheel eigen stijl met ronde vormen en grote gepleisterde gevels. Het is voor C&A de eerste vestiging die zij buiten de binnenstad opent. Het gebouw is in zijn hoofdopzet gaaf behouden gebleven en is beeldbepalend op deze hoek van het winkelcentrum en in de gehele omgeving. Bij de laatste grootschalige verbouwing en overkapping van het winkelcentrum is het gebouw zoveel mogelijk 'los' gehouden om het bijzondere karakter te behouden.

Eigenaar: particulier

Vredenburg 14, 15 - Lange Viestraat 10 – Hotel Smits

Architect: Vogel & Dik (plattegronden), J. Duin (gevels), algemeen adviseur J.P. Oud, 1954

Hotel Smits maakt deel uit van de herinrichtingsplannen voor het Vredenburg, die al voor WO II begonnen zijn en in de jaren vijftig worden opgepakt door architect J.P. Oud. De bedoeling is om het Vredenburg met de daar aanwezige Jaarbeursgebouwen tot een geheel nieuw plein te transformeren. Uiteindelijk wordt alleen dit hotel-restaurant gebouwd (architecten Vogel&Dik, J. van Duin). Tot de doelgroep van het hotel behoort de Jaarbeursbezoeker, op de begane grond komt een groot café-restaurant (later verbouwd tot winkelruimte). Het gebouw valt op door de ronde vorm en het is geheel opgetrokken in een betonskelet bekleed met decoratief metselwerk. De kapitale letters op het dak *hotel café restaurant „Smits”* behoren tot de uiterst zeldzame voorbeelden van belettering uit de jaren vijftig. Ze zijn beeldbepalend en breed gewaardeerd door de Utrechters als beeldmerk en maken dan ook onderdeel uit van de bescherming.

Eigenaar : particulier.

Infrastructuur/ civiele werken

De toename van het gemotoriseerd verkeer heeft in de jaren voor de oorlog al geleid tot de eerste grootschalige infrastructurele plannen (zoals het Rijkswegenplan van 1927). Een aantal van deze infrastructurele werken op lokaal niveau zijn in Utrecht al min of meer aanbesteed als de oorlog en de bouwstop van 1942 het werk noodgedwongen stillegt. Na de oorlog worden de werken echter alsnog voltooid. Met de toenemende welvaart groeit de automobilititeit vervolgens tot ongekende omvang.

Constructie en techniek zijn natuurlijk bepalend voor de vormgeving van deze werken, maar de artistieke kant van vormgeving mag wel degelijk in die tijd een rol spelen. Zo worden kunstenaars ingeschakeld om bruggen te voorzien van kunst en ook de vormgeving van de diverse functionele onderdelen als hekwerken en bedieningskasten worden speciaal ontworpen, vaak met inschakeling van architecten.

Voor de selectie is gekozen voor enkele unieke infrastructurele werken, bijzonder vanwege de typologie en/of de constructie en de vormgeving.

file kijken bij verkeersplein Oudenrijn, 1963

Biltsestraatweg – verkeersplein Berekuil

Architect: Rijkswaterstaat, constructeur: N.V. Maatschappij tot het uitvoeren van Bouwwerken in Gewapend Beton v\h Wolterbeek en van Dorp (Rotterdam)1940-1942

In 1940 wordt begonnen met het eerste ongelijkvloerse verkeersplein voor auto's en fietsers in Nederland. De kruising van het intensieve fietsverkeer op de Biltsestraatweg en het autoverkeer van de nieuwe Rijksweg 22 vraagt om een (op dat moment) revolutionaire oplossing. Het fietsverkeer (richting De Bilt én richting Zeist) wordt op maaiveld opgelost en het autoverkeer gaat bovenlangs. Het is tevens de eerste keer dat in Nederland een aparte infrastructuur voor het fietsverkeer wordt ontworpen.

Ondanks diverse aanpassingen door de loop der jaren (o.a. aanleg HOV-baan) is de hoofdropzet van de originele Berekuil (voltooid tijdens de oorlog) nog steeds aanwezig.

Eigenaar/ beheerder: Stadsbedrijven, gemeente Utrecht.

Bartholomeüsbrug – Lange Smeestraat, Catharijnesingel

Architect: G. van de Gaast, Dienst Openbare Werken, constructeurs VOBI (Bilthoven), Hollandia (Krimpen a/d IJssel)

kunstenaar: M. van Seumeren, hekwerken: J. Baas.

Deze brug vervangt in 1952 een nog geen vijftig jaar oude voorganger. Het toenemende autoverkeer vraagt om een nieuwe brug, mede op aandringen van de ondernemers in dit deel van de binnenstad. Het ontwerp was in 1941 gereed, maar kwam niet tot uitvoering.

De nieuwe basculebrug krijgt een karakteristiek uiterlijk, de betonnen landhoofden worden bekleed met metselwerk en granieten banden. Het hekwerk en de brugbomen worden vervaardigd door edelsmid J. Baas. Nieuw voor Utrecht is de constructie van de bascule brug waarbij het brugdek is uitgevoerd met een verzonken staarteinde: de liggers van het brugdeel zijn geheel opgenomen in het kelderlandhoofd en alleen zichtbaar bij het openstaan van de brug. Aan de zijde van de Lange Smeestraat zijn integraal zitbanken in de vleugelmuren opgenomen. Beeldhouwer Van Seumeren ontwerpt het beeld van Bartolomeüs.

Eigenaar/ beheerder: Stadsbedrijven en Culturele Zaken (kunstwerk), gemeente Utrecht.

Lage Weide - Demkabrug

In verband met de verbreding van het Amsterdam-Rijnkanaal ontwerpt het ingenieursbedrijf van de NS (ir. K. van de Gaast) in 1966 een nieuwe spoorbrug met een grote overspanning. De brug is een combinatie van een vakwerkbrug en een boogbrug. Omdat men het nog niet aan durft om te lassen, is er sprake van een geklonken, verstijfde staafboogbrug. De brug krijgt de naam Demka naar het grote Utrechtse staalbedrijf in de omgeving (niet meer aanwezig).

Eigenaar: particulier

Leidseweg – Hekwerk

In de jaren vijftig wordt de kade aan de Leidseweg opgeknapt en heringericht. Aanleiding is het aanbrengen van riolering (de huizen lozen nog op het water), maar ook de herinrichting van het Westplein ten behoeve van het toenemende (auto)verkeer speelt mee. Langs de Leidsekade komt vanaf de Dambrug tot de Abel Tasmanbrug een nieuwe beschoeiing en een nieuw stalen hekwerk met een uitgesproken decoratief patroon met verticale lussen en bochten en daartussen om de zoveel meter een stalen ring. Door deze vormgeving is het hekwerk een beeldbepalend element langs de kade.

Eigenaar/ beheerder: Stadsbedrijven, gemeente Utrecht.

Herdenken – diverse oorlogsgedenktekens

Direct na de bevrijding worden overal spontaan gedenktekens opgericht, maar in 1946 gaat de overheid er lijn in aan brengen door het oprichten van speciale commissies. In Utrecht (stad en provincie) zitten o.a. G.W. van Heukelom en Gerrit Rietveld in de commissie.

Door de strenge advisering duurt het soms jaren voordat de gedenktekens er komen. De symboliek is veelal vergelijkbaar: standvastigheid, rouw, heldhaftigheid en optimisme. Vaak worden ze vergezeld van opschriften: wie worden er herdacht en waarom.

Voor de selectie is gekozen voor die herdenkingsmonumenten die een bijzondere combinatie zijn van vormgeving en de betekenis voor de Utrechtse (c.q. Zuilense) herdenkingsgeschiedenis.

Links: **Ingen Houszstraat** : het eerste oorlogsmonument dat in 1945 in Utrecht is opgericht (Tuinwijk), maker onbekend. (De hoofden zijn vernieuwd)

Rechts: **Begraafplaats Tolsteeg**: Monument voor gevallen BS'ers in Utrecht, onthuld in aanwezigheid van Prins Bernard op 6 mei 1947. Het ontwerp is van kunstenaar Jan van Luijn, het afgebeelde gedicht van Ina Boudier Bakker.

Eigenaar/ beheerder: Culturele Zaken en UVO, gemeente Utrecht.

Links: **Prins Bernhardplein**, het monument voor Zuilense gevallen, onthuld in 1949. Ontwerp is van gemeente-architect van Hoorn i.s.m. kunstenaar J.W. Uiterwaal.

Midden: **Domplein**: Verzetmonument, 1949 van kunstenaars C. Franszen-Heslenfeld. Het bekende monument is gewijd aan alle gevallen in de stad Utrecht. Op de sokkel staat een tekst van Jan Engelman.

Rechts: **Moreelsepark**, het monument voor het gevallen spoorwegpersoneel, 1949. Het ontwerp is van kunstenaar Willem Valk. Op gedenkplaten zijn de namen van alle omgekomen spoorwegambtenaren aangebracht.

Eigenaar/ beheerder: Culturele Zaken en UVO, gemeente Utrecht.

Moreelsepark: particulier